

DOI: 10.18276/sjp.2016.46/2-15

Anetta Zielińska*

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

ZINTEGROWANE GOSPODAROWANIE NA OBSZARACH CHRONIONYCH

Streszczenie

Zintegrowane gospodarowanie na obszarach chronionych opiera się na koncepcji rozwoju zrównoważonego w odniesieniu do tych obszarów. Zintegrowane gospodarowanie można osiągnąć poprzez ekologizację gospodarki, która jest wyzwaniem i swoistym paradygmatem współczesności, a obszary chronione stają się praktycznym terenem do wdrażania takiego zrównoważonego gospodarowania. Celem artykułu jest ukazanie wielu powiązań procesu zintegrowanego gospodarowania na obszarach chronionych z takimi aspektami jak: zrównoważone gospodarowanie, poziomy zintegrowanego gospodarowania oraz ukazanie korzyści zintegrowanego gospodarowania.

Słowa kluczowe: obszary chronione, gospodarowanie, zintegrowane gospodarowanie

Wprowadzenie – zagrożenia ochrony przyrody

Środowisko przyrodnicze radzi sobie z pewnym poziomem obciążeń spowodowanych działalnością gospodarczą człowieka, poprzez naturalną pojemność asymilacyjną. Zjawisko antropopresji wywołuje jednak istotne zmiany w relacji człowieka ze światem przyrody. W związku z czym należy zdać sobie sprawę z faktu, że nie

---

* E-mail: anetta.zielinska@ue.wroc.pl.

ma społeczeństw bez środowiska przyrodniczego, ale istnieją przykłady środowiska naturalnego bez społeczeństw. Brak odpowiedzialności za środowisko przyrodnicze stanowi główną przyczynę jego degradacji. Dbałość o przyrodę jest obowiązkiem każdego obywatela¹ i powinna ona być rozpropagowana we wszystkich dziedzinach gospodarki i życia społecznego.

W pierwszej dekadzie XXI wieku procesy wymierania gatunków i kurczenia się zasięgów ich występowania bardzo przyspieszyły, m.in. w wyniku niewłaściwego gospodarowania. Te negatywne zmiany w sposób istotny zagrażają stabilności ekosystemów, mogą prowadzić do kurczenia się cennych siedlisk przyrodniczych i gatunków oraz znacznie ograniczać możliwości rozwoju dziedzin gospodarki, które korzystają z zasobów przyrody (np. rolnictwo ekologiczne, ekoturystyka itp.).

Niekorzystne przekształcenia w ochronie przyrody zostały wywołane zmianami zachodzącymi w sposobie gospodarowania w sektorze rolnictwa i leśnictwa. Aż 80% siedlisk ulega przekształceniu w wyniku procesów naturalnych (np. sukcesja roślinności, synantropizacja, eutrofizacja). Kolejna kategoria zagrożeń związana jest ze zmianami zachodzącymi w:

- zagospodarowaniu przestrzeni (fragmentacja i zabudowa – np. infrastruktura drogowa: autostrady i drogi ekspresowe wraz z ekranami akustycznymi oraz rozproszona zabudowa przerywająca sieć powiązań ekologicznych);
- rolnictwie (intensyfikacja bądź odłogowanie – np. zaniechanie użytkowania rolniczego dotyczące najczęściej gruntów marginalnych dla rolnictwa, ale cennych przyrodniczo) oraz
- gospodarce leśnej, w której niektóre długofalowe działania, realizowane 60 lat temu, negatywnie oddziałują aż na 70% siedlisk i 61% gatunków (*Program...*, 2015, s. 11).

Postępująca fragmentacja struktury przestrzennej krajobrazu (rozdrabnianie i izolowanie ekosystemów) jest cechą charakterystyczną rozwoju zagospodarowania przestrzennego wielu krajów na przełomie XX i XXI wieku (Jaeger, 2002). Zagrożenia dla ochrony przyrody upatruje się w postaci nieumiejętnego zagospodarowania i użytkowania przestrzeni. W związku z czym poprawne gospodarowanie na obsza-

---

¹ „Obowiązkiem organów administracji publicznej, osób prawnych i innych jednostek organizacyjnych oraz osób fizycznych jest dbałość o przyrodę będącą dziedzictwem i bogactwem narodowym” (Ustawa, art. 4, ust. 1).

rach chronionych powinno być sprzężone z działaniami planistycznymi w postaci ustalenia studiów uwarunkowań i planów zagospodarowania przestrzennego.

Wartym uwagi jest zjawisko tzw. zielonej infrastruktury realizowanej w obszarach chronionych, której częścią są korytarze ekologiczne łączące przestrzennie system obszarów chronionych (*Program...*, 2015, s. 14).

Na obszarach chronionych nie zanika życie gospodarcze. Obszary chronione mają walory gospodarcze i stwarzają możliwości włączenia ich w procesy zintegrowanego gospodarowania na tych obszarach. Zintegrowane gospodarowanie na obszarach chronionych opiera się na koncepcji rozwoju zrównoważonego w odniesieniu do wszystkich rodzajów obszarów chronionych – z wyjątkiem rezerwatów przyrody i obszarów objętych ścisłą ochroną w parkach narodowych. To zintegrowane gospodarowanie można osiągnąć poprzez ekologizację gospodarki, która jest wyzwaniem i swoistym paradygmatem współczesności, a obszary chronione stają się praktycznym terenem do wdrażania takiego zrównoważonego gospodarowania. Celem artykułu jest ukazanie wielu powiązań procesu zintegrowanego gospodarowania na obszarach chronionych z takimi aspektami, jak: zrównoważone gospodarowanie, poziomy zintegrowanego gospodarowania oraz ukazanie korzyści zintegrowanego gospodarowania.

1. Zrównoważone gospodarowanie na obszarach chronionych

Każda dziedzina gospodarki w mniejszym lub większym stopniu wywiera wpływ na środowisko przyrodnicze. Jednocześnie ochrona przyrody, aby była skuteczna, musi być realizowana na znacznie większym obszarze niż wybrane formy ochrony przyrody, często w bezpośrednim sąsiedztwie człowieka lub w miejscach, gdzie prowadzi on działalność gospodarczą czy pozagospodarczą.

Zrównoważone gospodarowanie na obszarach chronionych jest możliwe, pod warunkiem że nastąpi ściśle powiązanie funkcji gospodarczo-społecznych ze środowiskiem przyrodniczym w taki sposób, aby nie doprowadzić do utraty potencjału tego środowiska i zgromadzonego w jego ramach kapitału naturalnego.

Obszary chronione są wyłączone spod normalnych zasad gospodarowania. Gospodarowania na tych obszarach nie należy rozumieć w sposób tradycyjny, opiera się ono na gospodarowaniu zrównoważonym, w którym wykorzystuje się szanse, jak i ograniczenia tkwiące w obszarach chronionych w odniesieniu do rozwoju lokalne-

go. Nie oznacza to zahamowania rozwoju społeczno-gospodarczego, lecz inne jego rozumienie (Zielińska, 2007, s. 167).

W związku z tym zrównoważone gospodarowanie na obszarach chronionych powinno zakładać:

- planowe działanie, na podstawie rzetelnej analizy właściwości środowiska przyrodniczego,
- istnienie praw i zasad regulujących procesy i zjawiska w środowisku przyrodniczym,
- zachowywanie walorów przyrody,
- wykorzystanie rozszerzonego rachunku ekonomicznego (rachunek sozoeconomiczny – nowe elementy ekonomiczne i pozaekonomiczne obszarów chronionych, zarówno po stronie kosztów, jak i po stronie korzyści) (Zielińska, 2013, s. 171).

Podczas IV Światowego Kongresu Parków Narodowych w Caracas (Wenezuela, 1992) „Parks for Life”, stwierdzono, że „tworzenie i gospodarowanie obszarami chronionymi oraz użytkowanie zasobów znajdujących się na ich terenie lub w pobliżu musi się odbywać w harmonii z lokalnymi społecznościami i należy się liczyć z opinią społeczną. W wielu przypadkach kontynuacja i rozwój ludzkiej działalności na obszarach chronionych powinny być zaakceptowane [...]. Tradycyjne układy użytkowania i własności, tradycyjna wiedza i zwyczaje muszą być respektowane” (*The Caracas ...*, 1992, s. 1–2).

Istota zrównoważonego gospodarowania na obszarach chronionych polega na dostosowaniu struktury i intensywności gospodarki do kryteriów wynikających z walorów przyrodniczych. Koncepcja zrównoważonego gospodarowania ma na celu powiązanie funkcji społeczno-gospodarczych ze środowiskiem przyrodniczym. W związku z czym należy stworzyć procedurę ekologizacji gospodarki na obszarach chronionych. Wyznaczy ona granicę ludzkiej ekspansji, eksploatacji i poziom obciążenia środowiska przyrodniczego, a realizacja założeń rozwoju zrównoważonego wpłynie na zachowanie równowagi całych ekosystemów. Zrównoważone gospodarowanie w ramach obszarów chronionych eksploatuje zasoby, nie doprowadzając do degradacji systemów przyrodniczych i ich otoczenia oraz nie powodując zaburzeń stanu równowagi w środowisku przyrodniczym, a jednocześnie pozwala na zaspokojenie obecnych i przyszłych potrzeb społeczeństwa (Solon, 2004, s. 54).

2. Koncepcja zintegrowanego gospodarowania na obszarach chronionych

Konstrukcja koncepcji zintegrowanego gospodarowania na obszarach chronionych odbywa się na czterech poziomach (rys. 1).

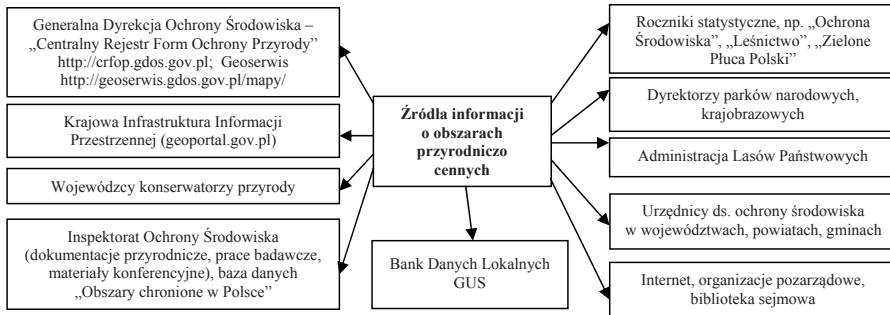
Rysunek 1. Poziomy konstruowania koncepcji zintegrowanego gospodarowania na obszarach chronionych

Poziom rozpoznania informacyjnego
Poziom spójności wewnętrznej
Poziom wykonalności prakseologicznej
Poziom sprawności sozoekonomicznej

Źródło: (Zielińska, 2013, s. 167).

Na poziomie rozpoznania informacyjnego ważna jest zarówno identyfikacja poszczególnych form aktywności gospodarczej, charakteryzujących się odpowiednimi relacjami ze środowiskiem przyrodniczym, jak i ocena ich rzeczywistego wpływu na to środowisko. Służy do tego między innymi system wskaźników rozwoju zrównoważonego dla obszarów chronionych oraz rozpoznanie źródeł danych o tych obszarach w Polsce. Zestaw wskaźników dla obszarów chronionych stanowi źródło informacji o poziomie realizacji koncepcji rozwoju zrównoważonego na analizowanych terenach. Wskaźniki te będą sygnalizowały, czy proces ochrony przyrody jest prawidłowy, czy należy uaktualnić zadania, plany ochronne, czy wręcz zmienić te plany tak, aby były dostosowane do zmieniającej się tendencji funkcjonowania obszarów chronionych i ich otoczenia społeczno-gospodarczego. Jednocześnie zestaw wskaźników przyczyni się do poprawy monitoringu realizacji koncepcji rozwoju zrównoważonego dla obszarów chronionych. Istotnym aspektem monitoringu jest źródło pozyskiwania informacji o obszarach chronionych (rys. 2). Dostępna baza informacyjna o obszarach chronionych jest bardzo różnorodna i bogata. Jednakże należy zwrócić uwagę, że w wielu przypadkach niektóre źródła informacji się powielają.

Rysunek 2. Źródła danych o obszarach chronionych i przyrodniczo cennych w Polsce

Źródło: (Zielińska, 2013, s. 130).

Poziom rozpoznania informacyjnego obejmuje również wycenę elementów i komponentów środowiska przyrodniczego. Wycena obszarów chronionych zakłada zastosowanie kilku wybranych metod wyceny, takich jak: metoda kosztów podróży, metoda nakładów prewencyjnych, koncepcja minimalnego standardu bezpieczeństwa oraz metoda efektów produkcyjnych. Koncepcja wyceny tych obszarów powinna być realizowana w dwóch etapach: 1) wywiad bezpośredni (badania ankietowe) oraz 2) pozyskanie informacji (danych) z bezpośrednich źródeł (bazy danych – rys. 2) celem zbadania fizycznych skutków zmian środowiska przyrodniczego na obszarze chronionym, wywołanych prowadzoną działalnością gospodarczą.

Zintegrowane gospodarowanie na obszarach chronionych wymaga również przeprowadzenia wszechstronnej analizy charakterystyk poszczególnych form gospodarowania i sprawdzenia ich zgodności z zasadami rozwoju zrównoważonego, a także wzajemnej kompatybilności. Pozwala to dokonać weryfikacji wewnętrznej spójności zintegrowanego gospodarowania oraz zidentyfikować obszary wzajemnego niedopasowania poszczególnych form aktywności gospodarczej i określić niezbędne działania dopasowujące.

Na trzecim poziomie oceny prakseologicznej wykonalności zintegrowanego gospodarowania na obszarach chronionych uwaga została skupiona wokół występowania i określenia znaczenia poszczególnych rodzajów ograniczeń. Należą do nich rozwinięte formalnoprawne ograniczenia związane z istniejącym prawem środowiskowym, rzeczywiste ograniczenia – związane z charakterem realizowanej działalności gospodarczej, ograniczenia społeczno-mentalne – łączące się z charakterem

społeczności zamieszkujących obszary chronione, oraz ograniczenia przyrodniczo-asymilacyjne działalności gospodarczej na takich obszarach. Ich identyfikacja oraz analiza pozwala dokonać odpowiedniej oceny tego, w jakim stopniu koncepcja zintegrowanego gospodarowania na obszarach chronionych jest możliwa do osiągnięcia i praktycznego wdrożenia. Możliwości jej implementacji decydują o poprawności dokonanych wyborów i zasadności takiego podejścia do obszarów chronionych.

Poziom sprawności sozoeconomicznej przede wszystkim oznacza weryfikację korzyści ze zintegrowanego gospodarowania na obszarach chronionych. Jeżeli korzyści mają być elementem rachunku sozoeconomicznego, należy dokonać waloryzacji elementów i komponentów środowiska przyrodniczego. W tym zakresie użyteczne mogą być w praktyce metody waloryzacji środowiska przyrodniczego oraz rachunek sozoeconomiczny².

Koncepcja zintegrowanego gospodarowania na obszarach chronionych polega na odpowiednim skojarzeniu tych form aktywności gospodarczej, które nie tylko nie zakłócają podstawowych funkcji środowiska przyrodniczego, lecz wręcz przeciwnie – pozwalają na wykorzystanie zarówno zasobów, jak i usług środowiskowych. Dla obszarów chronionych w Polsce taki zestaw może obejmować następujące elementy:

- rolnictwo ekologiczne i ekologizację rolnictwa konwencjonalnego,
- zrównoważone formy turystyki i ekologizację turystyki konwencjonalnej,
- ekologiczną gospodarkę leśną,
- drobny, skojarzony z lokalnym środowiskiem przyrodniczym przemysł i rzemiosło oraz działalność usługową,
- wkomponowane w środowisko przyrodnicze osadnictwo połączone z odpowiednią infrastrukturą i działalnością transportową.

Koncepcja zintegrowanej działalności gospodarczej na obszarach chronionych pozwala wzmocnić potrzebę ich ochrony nie tylko argumentami filozoficznymi, aksjologicznymi czy wynikającymi z potrzeb sprawiedliwości międzygeneracyjnej. Tymi dodatkowymi argumentami są powody ekonomiczne czy społeczne. Nadają one obszarom chronionym walory kapitału naturalnego, który jest jedną z podstaw rozwoju zrównoważonego.

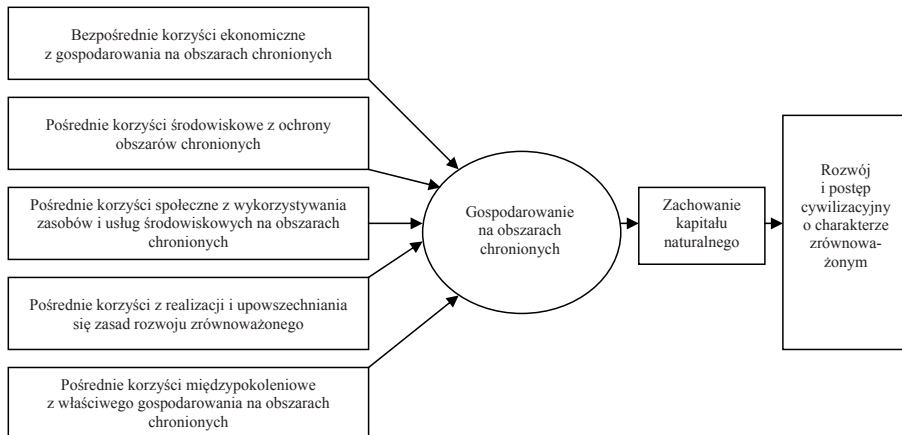
---

² Rachunek sozoeconomiczny jest to rachunek ekonomiczny poszerzony o inne wymiary, w szczególności o wymiar przyrodniczy i społeczny.

3. Korzyści zintegrowanego gospodarowania na obszarach chronionych

Korzyści płynące z zintegrowanego gospodarowania na obszarach chronionych należy rozpatrywać w układzie korzyści ekonomicznych i pozaekonomicznych oraz korzyści bezpośrednich i pośrednich (rys. 3). Wartości ekonomiczne i pozaekonomiczne obszarów przyrodniczo cennych są ważnym i praktycznie nieodtworzalnym walorem. Różnorodność bezpośrednich i pośrednich korzyści powstałych podczas procesu gospodarowania na obszarach chronionych przyczynia się do zachowania kapitału naturalnego, a w konsekwencji do rozwoju i postępu cywilizacyjnego o charakterze zrównoważonym.

Rysunek 3. Korzyści ze zintegrowanego gospodarowania na obszarach chronionych

Źródło: (Zielińska, 2013, s. 229).

Bezpośrednie korzyści ekonomiczne z gospodarowania na obszarach chronionych powstają w wyniku realizowanej działalności gospodarczej, zgodnej z koncepcją rozwoju zrównoważonego, czyli ekologizacji tradycyjnych form gospodarowania oraz wprowadzania form ekologicznych. Na obszarach chronionych mogą być rozwijane takie rodzaje działalności gospodarczej jak: rolnictwo ekologiczne (np. produkcja zdrowej żywności), eko-agroturystyka i turystyka zrównoważona, zrównoważona gospodarka leśna (np. pozyskiwanie drewna, zbieranie grzybów, runa leśnego i ziół lub myślistwo), drobny przemysł i działalność usługowa

(np. pamiątkarstwo, rękodzielnictwo, wypożyczalnie sprzętu turystycznego), lecznictwo uzdrowiskowe i przyrodolecznictwo (wykorzystanie naturalnych warunków przyrodniczych), osadnictwo właściwe przestrzennie i przyrodniczo oraz transport zrównoważony. Ekologizacja gospodarki na tych obszarach przyczynia się do generowania dodatkowych miejsc pracy i dodatkowych dochodów. Zaletą jest możliwość korzystania ze środków finansowych Unii Europejskiej, np. w postaci programów rolno-środowiskowych dla rolników prowadzących działalność gospodarczą na obszarach chronionych.

Natomiast do pośrednich korzyści środowiskowych z ochrony przyrody zaliczamy zachowanie elementów bioróżnorodności, co przyczynia się do poprawy jakości życia społeczeństwa. Jednocześnie obszary te pochłaniają zanieczyszczenia, oczyszczając w ten sposób środowisko przyrodnicze. Dodatkowo asymilują dwutlenek węgla i inne gazy cieplarniane, regulując klimat i warunki pogodowe w skali lokalnej (mikroklimat). Powierzchnia obszarów chronionych chroni glebę, reguluje gospodarkę wodną i procesy biologiczne. Na uwagę zasługują korzyści środowiskowe w postaci ochrony miejsc dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kulturowych w wyniku pielęgnowania tradycji, zwyczajów i obyczajów na obszarach chronionych. Efektem ochrony tych obszarów jest dbałość o walory przyrodnicze, estetyczne i kulturowe. Ochrona zasobów przyrodniczych na tych obszarach przekłada się na atrakcyjność turystyczną, ponieważ to atrakcyjność tych zasobów przyciąga turystów.

Istotne są również pośrednie korzyści społeczne, powstałe w wyniku wykorzystywania zasobów i świadczenia usług środowiskowych na obszarach chronionych. Poziom tych korzyści zależy od realizowania edukacji ekologicznej i badań naukowych związanych z tymi obszarami oraz od wzmacniania partycypacji obywatelskiej w sprawach ochrony tych obszarów. Zaletą edukacji ekologicznej jest podniesienie kwalifikacji społeczności lokalnej i wiedzy o mechanizmach zachodzących w środowisku przyrodniczym. Kolejnym pożytkiem jest poprawa infrastruktury (np. budowa wodociągów, kanalizacji, sieci telekomunikacyjnej) w wyniku funkcjonowania niewielkich, rodzinnych gospodarstw ekoagroturystycznych. Do zalet należy zaliczyć zwiększenie mobilności społeczności lokalnej, ponieważ na obszarach tych występuje zjawisko sezonowości prac. Natomiast wymiar estetyczny i kulturowy obszarów chronionych kształtuje poczucie piękna i wzbudza liczne refleksje estetyczne u członków społeczności lokalnej i turystów.

Obszary chronione są predysponowane do wdrażania w praktyce zasad rozwoju zrównoważonego, ponieważ upowszechnia się on dzięki ich funkcjonowaniu i gospodarowaniu na ich terenie. Powierzchnia zajmowana przez te obszary powoduje, że są one brane pod uwagę w procesie tworzenia i realizacji lokalnych strategii rozwoju zrównoważonego.

Ostatnia grupa to pośrednie korzyści międzypokoleniowe, powstałe w wyniku właściwego gospodarowania na obszarach chronionych. Zrównoważone gospodarowanie na tych obszarach gwarantuje, że ich dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe przekazane zostanie następnym pokoleniom w stanie umożliwiającym realizację ich aspiracji. Koncepcja zintegrowanego gospodarowania na obszarach chronionych pozwoli przekazać posiadany kapitał, umożliwiając zapewnienie właściwej jakości życia przyszłym pokoleniom. W ten sposób obszary chronione przyczyniają się do realizacji zasady międzypokoleniowej sprawiedliwości.

Podsumowanie

Zintegrowane gospodarowanie na obszarach chronionych polega na tym, aby każdy mógł korzystać z zasobów tych obszarów i jednocześnie szanował je, zachowując ich trwałość. Użytkownicy obszarów chronionych będą akceptować ich ochronę, upatrując w nich swój potencjał społeczno-gospodarczy. Obszar chroniony jest dobrem publicznym, czyli proces gospodarowania na tym terenie podlega reglamentacji. Zakres reglamentacji gospodarowania na obszarach chronionych musi być sensownie przewidziany.

Warto zwrócić uwagę, że zintegrowane gospodarowanie na obszarach chronionych dotyczy nie tylko pożytków ekonomicznych, ale również pożytków pozaekonomicznych. Identyfikacja tych pożytków i przeprowadzenie ich waloryzacji ukaże rozmiar strat ponoszonych przez społeczeństwo w wyniku antropogennych oddziaływań na te obszary. Wartości ekonomiczne i pozaekonomiczne obszarów chronionych są ważnym i praktycznie nieodtworzalnym walorem, co potwierdzają studia empiryczne znane z literatury światowej.

Wdrożenie zintegrowanego gospodarowania na obszarach chronionych pozwoli sprawdzić, czy w praktyce gospodarowanie na tych terenach jest ekonomicznie efektywne, społecznie akceptowalne oraz ekologicznie skuteczne i czy tworzy

fundament do zintegrowania ładów: ekonomicznego, społecznego, przestrzennego i środowiskowego.

Literatura

- Jaeger, J.A.G. (2002). *Landscape Fragmentation*. Stuttgart: Verlag Euglen Ulmer.
- Program ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej wraz z planem działań na lata 2015–2020 (2015). *Monitor Polski*, Warszawa, 7 grudnia 2015 r., poz. 1207.
- Rocznik Ochrony Środowiska 2015* (2015). Warszawa: GUS.
- Solon, J. (2004). Ocena zrównoważonego krajobrazu – w poszukiwaniu nowych wskaźników. W: M. Kisotowski (red.), *Studia ekologiczno-krajobrazowe w programowaniu rozwoju zrównoważonego – przegląd polskich doświadczeń u progu integracji z Unią Europejską* (s. 49–58). *Problemy Ekologii Krajobrazu*, XIII.
- The Caracas Declaration*. (1992). Caracas: IUCN.
- Ustawa z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2009, nr 151, poz. 1220).
- Zielińska, A. (2013). *Gospodarowanie na obszarach przyrodniczo cennych w Polsce w kontekście rozwoju zrównoważonego*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Seria: Monografie i Opracowania, nr 236.
- Zielińska, A. (2007). Konkurencyjność obszarów przyrodniczo cennych. W: T. Bernat (red.), *Przedsiębiorstwo i państwo – wybrane problemy konkurencyjności* (s. 162–172). Szczecin: Wydawnictwo PrintGroup Daniel Krzanowski.

THE INTEGRATED MANAGEMENT ON PROTECTED AREAS

Abstract

Integrated management on protected areas is based on the concept of sustained management with regard thereto. Integrated management can be obtained by the greening of economy, where the greening of traditional economy is a challenge and a peculiar paradigm of the present, whereas protected areas become the arena of implementing such sustained management. The aim of the paper is to present the connection of the integrated management process

with the aspects such as: sustained management, the levels of integrated management as well as to show the benefits of integrated management.

Translated by Magdalena Mucowska

Keywords: protected areas, management, integrated management

Kody JEL: Q26, O13